tused ürgoru kirdepervel, nende seas tähtsaimana Tartu telefonivabrik, ja lõpuks üksikud tööstused Kaarlilinnas, nende seas elektrivabrik. Kõik nad vajavad suuremaid hoovialasid, missugune nähtus esildub isokooride planigrammil märksa hoovistusena (vt. XI planigr.).

Hinnates Emajõge kui linnasisemist piiri ja arvestades, et raskekaalulised materjalid vett odavaima liiklemisteena tarvitavad (94), on meil selge, miks Tartu kesk- ja siiretööstus, eriti aga puutööstus on levinud valdavalt Jõeveerikule ning moodustab siin kindlailmelise tööstuseraiooni, kus hooviväljakud on eemale tõrjunud aiastuse ning kus tööstushoonete vaid kasulikkust hindav ehitusviis põhjustab omapärase maastikulise ilme. Sellele oleme juba linna maastikuosiste kirjelduses tähelepanu jaganud.

Valdavalt linnaserva-moodustus on ka raudteestik, mis samuti suuri ruuminõudeid ümbrusele esitab. Huvitavalt on ta ka rea tööstus- ning ladumaju oma lähedale koondanud, millede rida algab Tähtvere väljalt „Heliose" vabrikuga, moodustab Vaksali ladu-uuli ning lõpeb tapamaja vilakustikuga. Siit harguv sadamaraudtee kulgeb suures kaares Ropka ja Taga-Karlova vahel, sidudes seega mõlemaid Tartu töölaid üheks suureks kompleksiks: jõesadam Auriku kärgal ja vaksal Maarjamõisa lahvatee otsa kohal on nende mõlemi kristallisatsioonipunktid.

Lõppeks on rida ühiskondlikke asutisi, mis on hajutavale toimingule alludes keskpagevad. Need on esiteks laialdasemad militaarsed asutised, mis vajavad omaette ala ning suuremaid õppusvälju — kõik nad on asunud linna-äärisele ning tulevad asula idakirde-serval lennuvälja kõrval koguni iseseisva linnaosisena esile (vt. kasarmla).

Teiselt poolt levivad keskpagevalt veel need ühiskondlikud asutised, mis vajavad rahulikkust ning eemaldumist linnakärast: haiglad ning kalmistud. Osalt asuvad esimesed linnasüdant ümbritsevas puissõõris — Toomimäel või selle läheduses, missugune koht asula enda ulatusel suurimat rahulikkust tagab, ning osalt linnaservil — suured Maarja haiglad Maarjamõisa väljal, ergu- ja vaimuhaigustekliinik linna põhjaserval Tallinna maantee ääres ning sõjaväe-haiglad linna idaserval Räpina maantee ääres. Veel kaugemal, linnast läänes, üksikult metsasalus, asub Muuli leprosoorium. Kalmistud jälle on, nagu eespool juba selgus, koondunud enamasti linna põhja- ning kirdeservale.

III. Linnaline integratsioon.

Seega valitseb isepärane toiming attraktsiooni ja repulsiooni koondava ning hajutava jõuavalduse näol terve linna ulatusel ja põhjustab ta liigestuse iseosadeks ning vöödeteks. Sedavõrt kuipalju linnas kui inimeste sünoikismis üksikud vööted ja osad oma eri-ülesandeid täidavad, s. o. differentsuvad, sedavõrt suuremasse olenevusse satuvad nad üksteisest ja tervikust: osised subordineeritakse ehk integreeritakse tervikule ning nad kaotavad oma tööjaotusele võrdselt iseseisvuse ning olenematu elamisvõimaluse. Tükeldatult ei saaks nad üldse enam elada. See on tähtsamaid linna olemuse jooni, mille poolest ta maalisest asulast erineb ja mille üksikasjalikku käiku selgitagu mitmesuguste linnade isesuurustüüpide üksikasjalik uurimine. Kuivõrt see Tartus esineb, seda väljendavad ühest küljest juba ilmendajate isokoorid ja isaritmid. Teiselt poolt aga tahab küsimusse selgust tuua linnalise liiklemise (traffic, Verkehr, сообщение) üksikasjalikum eritelu. Tuleb ju linna iseosade olenevus ja üksteise mõjustus kõige pealt just asula dünaamilisimais ilmendajais, s. o. liiklemises, esile.

Tartu, lk. 300